

maken had en waarvoor ook nauwelijks steun bestond.

Die inzichten zijn spannend, interessant en relevant voor bredere discussies over internationale (veiligheids)politiek in de jaren 1920 en 1930. Het is te hopen dat Palo ze verwerkt in een lezenswaardig artikel, waarin hij een lans breekt voor de ‘binnenlandse’ verklaringen voor buitenlandse politiek, juist ook voor de kleintjes op het internationale toneel. Nu wil de

auteur simpelweg teveel. Palo's dappere pogingen op meerdere borden te schaken en geschiedenis en IR dichterbij elkaar te brengen zijn te prijzen en te waarderen, maar mislukken grotendeels en zijn zeker niet voldoende om de exorbitant hoge aanschafprijs van dit boek te rechtvaardigen.

Samuël Kruizinga, Universiteit van Amsterdam

Angelie Sens, *De kolonieman: Johannes van den Bosch (1780-1844), volksverheffer in naam van de Koning* (Balans; Amsterdam, 2019) 440 p., €39,99 ISBN 9789460038914

Man van de praktijk

Hoewel Johannes van den Bosch (1780-1844) vandaag de dag relatief onbekend is, nam hij in negentiende-eeuws Nederland een invloedrijke positie in, stelt cultuurhistorica Angelie Sens in de inleiding van haar biografie *De kolonieman*. Of dat eerste klopt weet ik eigenlijk niet. Als oprichter van de Maatschappij der Weldadigheid (1818) komt hij voor in het succesvolle publieksboek *Pauperparadijs* van Susanna Jansen, en in de gelijknamige musical opgevoerd in het voormalige bedelaarsgesticht Veenhuizen figureert Van den Bosch (bij de première gespeeld door Dragan Bakema) als een centraal personage.

Van het tweede – Van den Bosch als invloedrijke negentiende-eeuwer – weet Sens in deze biografie de lezer echter te overtuigen. Naast zijn inspanningen voor armoedige gezinnen in Nederland en de stichting van diverse ‘kolonies van weldadigheid’ in Noord-Nederland en Vlaanderen, was hij vanaf eind jaren 1820 de

hoogste verantwoordelijke bestuurder in Suriname en op de Antillen, en vervolgens in de Indonesische archipel. Als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië voerde hij vanaf 1830 het beroemde en beruchte Cultuurstelsel in, waarbij de inheemse bevolking bij wijze van pacht twintig procent van haar grond moest gebruiken voor het verbouwen van producten voor de Europese markt. Terug in Nederland roerde Van den Bosch zich onder andere als minister van Koloniën (1834-1839), en vanaf 1842 als Tweede Kamerlid (tot zijn dood twee jaar later), in het koloniale beleid.

Van den Bosch was een man van idealen, zo blijkt uit de biografie van Sens, maar misschien nog wel meer een man van de praktijk. Dit wordt meteen al duidelijk bij zijn aantreden als jonge genieofficier op Java in 1799. Bij zijn aankomst in Batavia (Jakarta) kreeg hij opdracht tot verbetering van de verdedigingswerken in en rondom de stad. De 19-jarige Van den Bosch ontwierp een ambitieus plan dat

erop gericht was om bij een aanval (van Engeland) grote delen van de stad onder water te zetten en zo de vijand te vertragen. Voor de hoge kosten en de vraag of de inundatie zich uiteindelijk niet ook tegen het Nederlandse leger zou kunnen keren, had hij echter minder oog. Het plan bleef onuitgevoerd op tafel liggen, tot grote frustratie van een ongeduldige Van den Bosch. Overtuigd van zijn eigen inzichten, stelde hij alles in het werk om zijn idee te realiseren. Zo betaalde hij een deel van het project uit eigen zak, en stelde hij een omvangrijke memorie over deze kwestie op waarin hij zijn superieuren en de Nederlandse regering niet spaarde.

Een dergelijke houding maakte hem niet geliefd, maar zorgde er wel voor dat Van den Bosch veel voor elkaar kreeg. Of zoals Sens stelt: hij was 'een motor, een aanjager, een vormgever van veranderingen, ontwikkelingen en nieuwe wendingen in de negentiende eeuw' (p.17). Zijn handelen paste daarmee in de maakbaarheidsgedachte die voortkwam uit de Verlichting en de Franse – en iets later Bataafse – Revolutie, en zo kenmerkend bleef voor de eerste helft van de negentiende eeuw. Sens laat zien hoe kolonisatie in al de projecten van Van den Bosch het leidende principe was, waarmee hij 'economische groei voor het Nederlandse imperium als geheel en welvaart en welzijn voor alle inwoners van die rijkdelen' wilde bereiken (p. 15).

Van den Bosch had een groot sociaal netwerk dat hij strategisch inzette, maar in hoeverre werd hij hier begrensd door de ideeën en conventies van zijn omgeving? Sens bespreekt hoe zijn ambitieuze projecten ook op kritiek van tijdgenoten stuiten. Het ging daarbij niet alleen om onrealiseerbare plannen zoals voor de

verdediging van Batavia, maar ook om grote thema's, zoals bijvoorbeeld de liberalisering van de (koloniale) handel die centraal stond in een langdurig debat tussen Van den Bosch, Daendels, Campage, Van Polanen en Engelhard (p. 143). Bekend is ook de kritiek uit conservatief-christelijke hoek op de Maatschappij der Weldadigheid. Sens probeert daarom ook verder te kijken dan Van den Bosch zelf en verlegt regelmatig de blik naar de objecten van zijn goedbedoelde filantropische projecten.

Een voorbeeld hiervan zijn de ervaringen van de bewoners van de verschillende koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid. Sens merkt op hoe in de beginjaren de onderneming veel lof ontving, maar er vervolgens steeds vaker sprake was van onvrede of zelfs openlijk verzet, zoals bijvoorbeeld de onlusten in 1820 in Frederiksoord (p. 195) of het Paasoproer van 1840 in Veenhuizen (p. 197). Van den Bosch reageerde op dergelijke opstootjes met extra tuchtmaatregelen zo lezen we, maar verder komen we niet zoveel te weten over zijn gevoeligheid voor dit soort verzet. Daar ligt ongetwijfeld een bronnenprobleem aan ten grondslag, maar het maakt soms ook dat je als lezer het gevoel hebt een sociaal wenselijk uitstapje naar de andere kant van het verhaal te hebben gemaakt zonder dat dit nu leidt tot een beter begrip van het handelen van Van den Bosch zelf. In hoeverre was hij nu eigenlijk op de hoogte van wat er precies binnen zijn koloniën speelde, of was hij alweer bezig met het ontwerpen van zijn volgende project? Het ideaal week bovendien steeds vaker voor pragmatisme (zie p. 275).

Een biografie is zoals bekend een ingewikkeld genre. De betekenis van een

persoon is deels af te leiden uit het effect van zijn of haar handelen en de omgeving waarin hij of zij verkeerde. In *De kolonier* gaat soms wel heel veel aandacht uit naar die omgeving – zoals algemene beschrijvingen van de situatie in de koloniën, of de sociale verwickelingen en soms intriges rondom de hoofdpersoon – en verdwijnt de directe connectie met het handelen van Van den Bosch naar mijn smaak iets te veel uit beeld. Tegelijkertijd

laat dit boek goed zien hoe onvoorstelbaar groot de invloed van individuen in deze periode op het landelijke beleid was. In de epiloog vraagt Sens zich af of Van den Bosch een ‘utopist, sociaal hervormer of toch pragmatische Macher’ was – terecht concludeert zij dat hij alle drie in zich verenigde.

Anne Petterson, Radboud Universiteit Nijmegen

Peter van Dam, *Wereldverbeters. Een geschiedenis van Fair Trade* (Amsterdam University Press; Amsterdam, 2018) 304p., ill., tbl., €19,99 ISBN 9789463727419

Kleine gebaren, grote geschiedenis

‘Historici,’ zo begint Peter van Dam zijn *Wereldverbeters*, ‘schrijven liever over grote gebaren dan over gemodder.’ Hoe radicaler een historische actor, hoe meer kans dat hij in een geschiedenisboek belandt. Dat is meteen ook de reden waarom er tot op heden binnen de consumptiegeschiedenis en binnen de geschiedschrijving over sociale bewegingen inderdaad relatief weinig aandacht is geweest voor de *fair trade*. Met zijn geschiedenis brengt Peter van Dam activisten voor het voetlicht die probeerden om met ‘kleine gebaren’ de wereld te verbeteren. Ze waren daarbij het meest succesvol als hun acties aansloten bij de ‘gematigde opvattingen’ van een ‘brede middengroep’. In vijf hoofdstukken schetst de auteur hoe de beweging voor eerlijke handel al vanaf de beginjaren schipperde tussen pragmatisme en marktgericht denken enerzijds en meer ideologisch politiek en economisch activisme anderzijds.

Van Dam begint zijn verhaal in de jaren vijftig (hoofdstuk 1), wanneer de combinatie van de Koude Oorlog, de groeiende levensstandaard en de ontwikkeling van internationale organisaties als de VN de aandacht van Westerlingen voor de levensomstandigheden buiten het Westen doet vergroten. De wortels van de beweging voor eerlijke handel situeert hij in de vroege, naoorlogse, verspreide acties waarbij kunstnijverheidsproducten, zoals handwerk, in Westerse landen werden verkocht ten behoeve van producenten in arme landen. In de jaren zestig (hoofdstuk 2) raakte de beweging meer gericht op het aanklagen van de ongelijkheid in de mondiale economische structuur. De rietsuikeractie was er bijvoorbeeld op gericht om consumenten te sensibiliseren over hun macht en verantwoordelijkheid als consument en op die manier ook overheden en internationale organisaties aan te zetten tot hervormingen. Het vertrouwen in die politieke structuren droogde